

להתודע ולהגלות מחמדי התורה בכל דף בשי"ם

בכמות דף קיז

עדות על מיתת הבעל לגבי נחלות וגביית כתובה

ביבמות דף קט"ז: קי"ז. במשנה, בית שמאי אומרים תנשא ותטול כתובתה, בית הלל אומרים תנשא ולא תטול כתובתה. אמרו להם בית שמאי התרתם ערוה חמורה ולא נתיר ממון הקל, אמרו להם בית הלל מצינו שאין האחין נכנסין לנחלה על פיה, אמרו להם בית שמאי והלא מספר כתובה נלמוד שהוא כותב לה שאם תנשאי לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, וחזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי.

- א -

עד אחד המעיד על מיתת הבעל אם יורדין אחין לנחלה

ובשו"ת נודע ביהודה מהדו"ק חאה"ע"ז סי' ל"ג (ד"ה אומר) העלה ג"כ דעד אחד נאמן להעיד לאשה שמת בעלה מן התורה, ואינו מתקנת חכמים היא, והוא מסתייע לזה מדברי הספרי בפ' שופטים, והוא ג"כ מחלק בין עד אחד שמעיד שראה בעצמו שמת בעלה, ובין עד המעיד מפי אחרים, כי כשמעיד שראה בעצמו הוא מתיירא לשקר משום שאפשר שיתגלה הדבר, אבל במעיד מפי אחרים אינו עבידי לאגלויי, כי אפילו אם לא שמע מפי אחרים לא יתברר שקרו, כי יוכל להכחישו ולומר ששמע מפיו. והוא מדייק כן בדברי הרמב"ם הנ"ל.

ולכן כתב שם (ד"ה והנה) דכשעד אחד מעיד שראה בעצמו שמת בעלה, יורדין אחין לנחלה כיון שנאמנותו הוא מן התורה, ועד כאן לא אמרו במשנתנו שאין האחין יורדין לנחלה אלא כשהאשה עצמה אומרת מת בעלי, שבה משיאין אותה רק מדרבנן, אבל בעד אחד שמעיד שמת בעלה, שנאמנותו הוא מן התורה, הרי זה מועיל גם להוריד האחין לנחלה. וכתב שם דאע"ג דמדברי רש"י (ד"ה שאין) משמע דאין האחין נכנסין לנחלה כי אם על פי שני עדים, ואין מועיל עד אחד להוריד אחין לנחלה, וכן כתבו התוס' (ד"ה שאין) דגם בעד אחד אין מורדין אחין לנחלה, עם כל זה הוא מוכיח דהעיקר כדבריו דמורדין לנחלה על פי עד אחד שמעיד שמת בעלה.

אמנם בשו"ת הריב"ש סי' קנ"ה מביא דעת התשב"ץ הנ"ל שסובר דבעד אחד שמעיד שראה בעצמו שמת בעלה נאמן מן התורה משום דמילתא דעבידי לאגלויי לא משקרי אינשי, ולכן הוא סובר דנאמן גם לגבי נחלה, והוא חולק עליו, וכתב דגם בעד אחד שמעיד שראה בעצמו שמת בעלה אינו נאמן אלא מדרבנן, ואע"ג דמילתא דעבידי לאגלויי לא משקרי אינשי, אין זה מועיל מן התורה אלא מדרבנן, שהקילו חכמים משום דאשה דייקא ומינסבא ומחמת חומר שהחמרת עליה בסופה הקילו בה בתחילתה, וכיון שהוא מדרבנן אין זה מועיל אלא לענין שהיא מותרת להנשא, ואינו מועיל להוריד אחין לנחלה. והרמ"א בחו"מ סי' ל' סעיף י"ד מביא בשם הריב"ש דבדבר שבממון אין הבדל בין מילתא שהיא עבידי לאגלויי או לא.

ובקצות החשן סי' ל"ט סק"א (ד"ה ואחי הוסיף) מבואר שיש לו דעה מוכרעת בזה, כי הוא כתב דאפילו לדעת הריטב"א לעיל דף פ"ח. (ד"ה מתוך) דמה שמיאין אשה עד מיתה הוא מן התורה, כי עד אחד נאמן מן התורה במלתא דעבידי לאגלויי, עם כל זה לגבי הוצאת ממון צריך שני עדים, ולכן אין האחין יורדין לנחלה על פיו, כי בדבר שבממון אין מועיל מילתא דעבידי לאגלויי. והיינו שהקצוה"ח סובר דאע"ג שלמדן מגז"ש ד'דבר דבר' שאין דבר שבערוה פחות משנים כמו בעדות ממון, עם כל זה יש הבדל בין דבר שבערוה ובין עדות ממון, דבדבר שבערוה מועיל עד אחד בדעבידי לאגלויי, אבל בדבר שבממון אין עד אחד נאמן בדבר דעבידי לאגלויי. א

בעדות אשה יש שמועלת מן התורה ויש שמועלת רק מדרבנן / כשהעדות מועלת מן התורה הרי זה מועיל גם להוריד האחין לנחלה / הבדל בין עד אחד שראה בעצמו ובין עד מפי עד / אין שום עדות של עד אחד מועלת מן התורה / הבדל בין נאמנות לדבר שבערוה ובין נאמנות לדבר שבממון

- תשב"ץ, נודע ביהודה, ריב"ש, קצות החושן -

א. האמור במשנתנו דכשאשה אומרת שמת בעלה, בין לבית שמאי ובין לבית הלל אין האחין נכנסין לנחלה על פיה. וכתב רש"י (ד"ה שאין) דהתורה אמרה (דברים י"ט) 'על פי שנים עדים יקום דבר', ואין יורדין לנחלה אלא על פי עדים, ודוקא לגבי נשואין דידה הקילו חכמים משום עיגונא, ולא לגבי ממון.

וכן כתב הרמב"ם בפרק ז' מהלכות נחלות הלכה א' דאין היורשין נוחלין עד שיביאו ראיה ברורה שמת מורישן, אבל אם שמעו בו שמת, או שבאו עכו"ם משיחין לפי תומן, אע"פ שמישיאין את אשתו על פיהם, ונטולת כתובתה, אין היורשין נוחלין על פיהם.

ומצינו בדין זה פלוגתא גדולה בין הפוסקים, דהנה בשו"ת תשב"ץ ח"א סי' פ"ב העלה על פי דברי הרמב"ם בפרק י"ג מהלכות גירושין הלכה כ"ט דבמה שמישיאין אשה ללא העדאת שני עדים המעידין שמת בעלה, יש שמועלת העדות אפילו מן התורה, ויש שמועלת רק מדרבנן, והקילו חכמים משום עיגונא, כי בעד אחד המעיד על אשה שמת בעלה, הרי הוא נאמן בזה מן התורה, משום דחזקה דמילתא דעבידי לאגלויי לא משקרי אינשי, וחזקה זו אלימא להתיר אשה להנשא. אמנם מה שמישיאין אשה על פי עד מפי עד, אינו מן התורה, כי בזה אין סברא דמילתא דעבידי לאגלויי לא משקרי אינשי, כיון שאין העד מעיד שראה בעצמו את הדבר, אלא אומר ששמע מפי אחרים, אלא שבה הקילו חכמים משום עיגונא כיון דאשה דייקא ומינסבא.

ועל פי זה העלה דמה שכשמישיאין את האשה אין האחין נכנסין לנחלה, אמור דוקא בעדות שעל פי האשה עצמה או בעד מפי עד, אבל כשעד אחד מעיד שמת בעלה, מועיל עדותו גם שיהיו האחין נכנסין לנחלה.

והוא מדייק כן בדברי הרמב"ם (הנ"ל) שכתב דאין היורשין נוחלין עד שיביאו 'ראיה ברורה' שמת מורישן, שבא למעט דדוקא אם משיאין אשה על פי ראיה שהקילו בה חכמים משום עיגונא, בזה אין היורשין יורדין לנחלה, וכגון 'ששמעו בו שמת' והיינו כששמעו על ידי עד מפי עד, או 'שבאו עכו"ם משיחין לפי תומן', שזה מועיל רק מדרבנן, אבל כשעד אחד מעיד על בעלה שמת, הרי זו עדות המועלת אפילו מן התורה, כיון שהיא מילתא דעבידי לאגלויי, וכיון שהיא מועלת מן התורה, מורדין היורשין לנכסיו.

בגדרי פלגינן נאמנות

שהבעל עדיין בחיים, ומעתה תקשה מדוע יש לה כתובה, הרי אם לפי האמת לא מת הבעל, נמצא שאין קידושין תופסין בה, ואם כן הוא, נמצא שגם אין קוראין בה 'לכשתנשא לאחר' כיון שאין הנישואין חלין כלל, וא"כ עדיין נאמר פלגינן נאמנות גם לגבי ממון של כתובה דנחזיקו שעדיין הוא חי, ולא חלו הנישואין, ואין לה כתובה. [וכתב דלא מסתבר לומר שכך היה התנאי שהוא מתחייב לתת לה כתובה לכשתנשא לאחר אפילו אם לפי האמת אין נישואיה נישואין].

וכתב, דמה שפלגינן נאמנות הוא כשהעד מעיד בדבר שממנו מסתעפים שני דינים חלוקים, שהוא נאמן לגבי אותו הדין שיש לו בזה כח הנאמנות, ואינו נאמן לגבי דין אחר שאין לו כח נאמנות, כגון מה שבעד אחד אומר מת בעלה נאמן להתירה ולא לנחלה, שלהיתר נישואין מאמינין לו שמת הבעל, ולענין נחלה מחזיקין הבעל בחזקת חי, ואע"ג ששני הלכות אלו הם תרתי דסתרי, שהרי אם הוא מת ראוי שירדו אחין לנחלה ואם לא מת בדין הוא שהאשה לא תנשא, מכל מקום כך הוא דין נאמנות עד אחד שמאמינים לגבי זה ולא לגבי זה.

אכן זה דוקא כששני הדינים אינם בתולדה אחד מחבירו, כמו בנחלה והיתר נישואין, שהם שני ענינים נפרדים, אלא שבמקרה שניהם תלויין במיתת הבעל. אמנם חיוב תשלום כתובה אינה תלויה כלל במיתת הבעל, כי כל שהיא מותרת לינשא נוטלת כתובה, אפילו אם הבעל הוא בחיים, כמו אחרי גירושין, וכן להיפוך, יש שהבעל מת והיא אינה מותרת להינשא לאחרים, כמו שומרת יבם, שאינה נוטלת כתובה, אע"ג שהבעל מת. והיינו דלגבי כתובה הכל תלוי אם היא מותרת להנשא, ומיתת הבעל אינו מעלה ומוריד.

ומעתה, כיון שנטילת כתובה באה בתולדה מכח היתר נישואין, אין אומרים בזה פלגינן נאמנות לומר שיש לו כח נאמנות להתירה להנשא ולא לכתובה, כי אי אפשר להפריד בין שני דינים אלו, כי דוקא אצל נחלה פלגינן נאמנות כיון דדין נחלה אינו בתולדה מכח היתר נישואין, והיתר נישואין אינו תלוי בכח דין נחלה, אלא ששניהן תלויין במיתת הבעל, לכן אומרים בזה פלגינן נאמנות, שהוא נאמן לזה ולא לזה, אבל לגבי כתובה אין אומרים פלגינן נאמנות, כי בדבר שהאחד תלוי בחבירו, יש להאמין לשניהם ואין פלגינן הנאמנות.

בניאור ההבדל בין תנאי כתובה ובין ירידה לנחלה / תנאי לגבות הכתובה אפילו בחיי הבעל / חיוב כתובה מסתעף מהיתר נישואין

- אבני מילואים, קצות החושן, קובץ הערות -

ב. כאמור במשנתינו, בית הלל רצו ללמוד ממה שאין האחין יורדין לנחלה על פי עד מיתה, דהוא הדין שאין האשה גובה כתובתה, שהרי אין עד מיתה מועיל לענין ממון, אלא שבית שמאי אמרו כי מספר כתובה נלמוד שהוא כותב לה שאם תנשא לאחר תטלי מה שכתוב ליכי, וחזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי.

וכן כתב הרמב"ם בפרק ט"ו מהלכות אישות הלכה ל"א דהאשה נאמנת לומר מת בעלי כדי שתנשא, ומתנאי הכתובה שאם תנשא לאחר אחר מותרת תטול מה שכתב לה בכתובתה, לפיכך אם באה לבית דין ואמרה מת בעלי, התיירוני להנשא, ולא הזכירה שם כתובה בעולם, מתירין אותה להנשא, ומשביעין אותה, ונותנין לה כתובתה.

ונאמרו כמה דרכים לפרש מהו ההבדל בין נחלה ובין כתובה, ומדוע אין האחין יורדין לנחלה על פיה, ועם כל זה האשה נוטלת כתובתה.

באבני מילואים סי' ק' סק"א מבאר דאע"ג שהעדות מועלת רק לגבי שתנשא לאחרים, ולגבי כל מה שנוגע לדיני ממונות עדיין הבעל בחזקת חי, עם כל זה היא גובה כתובתה, כי זה מתנאי כתובה שנתחייב שכשתנשא לאיש אחר תטול מה שכתוב בכתובה, וכיון שהיא מותרת לינשא, נוטלת כתובה, ואע"ג שלגבי ממון הוא בחזקת חי, אכן מחמת התנאי תחשב כמו גרושה שנוטלת כתובתה שלא בפניו אע"ג שהוא חי. ב

ובספרו קצות החושן סי' ל"ט סק"א (ד"ה ואחי הוסיף) משמע ג"כ כאילו מעיקר הדין לא היה ראוי שתטול כתובתה, אלא שזה תנאי כתובה, וזה הדרש הוא מתקנת חכמים, ואינו מן התורה, כי מן התורה עד אחד אינו קם לממון, ולא היה לה ליטול כתובתה, אלא שכן תקנו חכמים מתנאי כתובה.

אמנם בקובץ הערות סי' כ"א (אות ו' ז) מתקשה במה שעד אחד נאמן לכתובה אע"ג שאינו נאמן לנחלה, שהרי מה שעד אחד נאמן להתיר האשה שתנשא ואינו נאמן לגבי נחלה, זה על ידי הכלל דפלגינן נאמנות, דכיון דיש כלל בעדות דפלגינן נאמנות לכן לגבי היתר האשה להנשא יש לו נאמנות שמת בעלה, ולגבי דיני ממונות להוריד האחין לנחלה אין לו נאמנות ומחזיקין

השלמות והוספות

וכתב באבני מילואים שם דלאור האמור דמה שבעדות מיתה היא גובה כתובתה ממדרש כתובה, היינו דאפילו אם נניח שהוא חי זהו מתנאי כתובה שתגבה כתובתה, אם כן יש להוכיח מדברי הגמ' דכתובה לעולם אינה נגבית ממטלטלין כי אם מקרקע, ולא רק באלמנה שגובה מן היתומים שבזה ודאי אינה גובה אלא מקרקע דלא תהא אלים יותר משאר בעל חוב שגובה מיתומים רק מקרקע, אלא אפילו גרושה כשגובה שלא בפניו גובה רק מקרקע ולא ממטלטלין, שהרי בעדות אשה שהיא גובה כתובתה הרי לגבי ממון נחשב שעדיין הבעל בחזקת חי, ועם כל זה הוא גובה כתובתה מתנאי כתובה, ואפילו הכי אינה גובה אלא מקרקע ולא ממטלטלין, וא"כ מוכח מזה שאפילו גרושה אינה גובה ממטלטלין אלא מקרקע. [ובזה הוא מפרש דברי השטה מקובצת בפ"ב דכתובות].

אמנם מאידך גיסא, בקובץ הערות (מוכא כאן להלן) מוכיח מדברי הגמ' בשבועות שם דמה שהיא גובה כתובתה אינו בגדר תנאי חיוב כתובה בלבד (כדעת האבני מילואים), כי אם נאמר דחיוב הכתובה ע"י עד אחד הוא משום תנאי בלבד, אין מקום לחייב העד בקרבן שבועת העדות, כי אין לחייב את העד אלא כשהוא נמנע מלהגיד עדות בדבר שהתובע היה מוציא ממון על ידי נאמנותו בתורת עדות, אבל במה שבמניעת עדותו הוא מפסיד ממון שהיה מוציא רק בתורת תנאי צדדי, אין לחייב העד בקרבן שבועה, ועל כרחך שגביית הכתובה אינו מחמת תנאי בעלמא, אלא שהעד יש לו נאמנות עדות לגבי הכתובה, ולכן במניעת העדות חייב קרבן שבועה.

א' והיינו, דבמה שאמרה תורה בדבר שבממון 'על פי שנים עדים יקום דבר' למדין דאין מוציאין ממון אלא על ידי שני עדים, ועל ידי עד אחד אין מוציאין ממון אפילו במקום דעבידי לאגלויי, ואע"ג דיש חזקה דמילתא דעבידי לאגלויי לא משקרי אינשי, לא סמכה תורה על החזקה להוציא ממון, כמו שאין הולכין בממון אחרי הרוב. אמנם בדבר שבערוה, כשם שהולכין בו אחר הרוב, כך הולכין בו אחרי החזקה דמילתא דעבידי לאגלויי לא משקרי אינשי, ומה שלמדן מגז"ש ד'דבר דבר' שאין דבר שבערוה פחות משנים הוא רק לומר דבמקום שצריך בירור של עדות, מפני שאין לנו בירור אחר, צריך דוקא בירור של שני עדים, ואין דינו כשאר איסורין שעד אחד נאמן באיסורין, אמנם עדיין יש לומר דבדבר שבערוה אפשר לסמוך גם על חזקה דמילתא דעבידי לאגלויי לא משקרי אינשי.

[יש לציין לדברי הקצות החושן בסי' מ"ו סק"א שדן לגבי טענת נפילה בשטר אם יש להחזיק דבר שבממון יותר מדבר שבערוה, לומר דבדבר שבממון במקום טענת נפילה לא נוכל להוציא ממון כשטוען הלוה שממנו נפל השטר, אבל דבר שבערוה לא יועיל טענת נפילה שיהא הבעל נאמן לומר שהגט נפל מידו ולא הגיע ליד האשה, אלא שתוכל להנשא ע"י הגט].

ב' והנה בשבועות דף ל"ב: אמרו דשבועת העדות נוהגת גם בעדות מיתה, שאם אשה אומרת לעד משביע אני עליך שתעיד לי שמת בעלי, אם הוא יודע שמת בעלה ונשבע שאינו יודע להעיד, חייב קרבן שבועה, כי בזה הוא מפסיד אותה כתובתה. ובגמ' רצו להוכיח מזה דקרבן שבועה נוהגת גם בעדות של גביית קרקע, כי הכתובה אינה נגבית אלא מן הקרקע.